

MĂȘTILE DE LEMN DIN BÎRSEȘTI-TOPEȘTI, VRANCEA

MIHAI POP

Din literatura problemei și din rezultatele cercetărilor de teren mai noi, se vede că în folclorul românesc contemporan măștile apar în obiceiurile sărbătorilor de iarnă, mai cu seamă la Crăciun și Anul Nou, apoi la Rusalii în căluș și în obiceiul « dracilor și al bouului înstruțat », la nuntă în scenele înveselitoare de la masa mare și în jocurile rituale de luni dimineața și la înmormîntare în cadrul priveghiului.

În unele locuri, le întîlnim întîmplător și la șezători și petreceri ori răzleț, în resturi de vechi rituri legate de alte sărbători de peste an și de alte momente din viața omului. Mai pot apărea iarăși, de obicei în forme hibride, la bilciuri sau alte ocazii de cîștig și cerșetorie.

Simpla enumerare a prilejurilor în care oamenii obișnuiesc să se mascheze arată că măștile constituie un important capitol al culturii noastre populare, din păcate pînă acum insuficient cercetat.

Ca și la multe alte popoare, întîlnim și la noi, măști de animale și măști cu înfățișare omenească. Printre măștile de animale, cele mai frecvente sînt: turca, bourița, cerbul, brezaia, capra, cerbuțul, ursul, calul, lupul, vulpea, barza, cocorul, cămila, berbecule, cocoșul, păunul, etc. Măștile cu înfățișare omenească reprezintă: blojul, mutul, dracul, moșul și baba, mireasa, ciobanul; popa, călugărul, doctorul, haiducul, măști ce caracterizează diferite popoare, mai nou ofițerul sau marinarul, frizerul, boierul și cocoana ori pe Irod și pe cei trei Crai de la Răsărit, etc.

Măștile de animale sînt de obicei capete întregi, lucrate cu grijă, adesea frumos împodobite sau travestiri totale, ca de pildă, ursul. Măștile cu înfățișare omenească sînt în general măști de față hidoase sau comice și presupun și o îmbrăcăminte adecvată.

Măștile se fac din piele, din lemn, din coajă de copac — tei, mesteacăn sau cireș — din pînză, stofă sau postav, din carton și atunci cînd se cumpără de la oraș din papier maché.

Caracterul de durată sau de improvizare al măștii este determinat astăzi nu numai de rostul ei, de felul cum se face sau de materialul din care se lucrează, ci și de tăria cu care se păstrează sau de stadiul de destrămare în care se găsește obiceiul în care ea apare.

Se maschează de obicei flăcăii, care pentru obiceiurile de Crăciun, Anul Nou și Rusalii se constituie în cete, apoi copiii mai mari, în unele locuri și la anumite ocazii și bărbați mai tineri. Mai rar, și se pare numai în timpul din urmă, se maschează fetele și rar de tot femeile. Natural atunci cînd motivul mascării este numai cîștigul, cerșetoria ori gluma. condițiile de vîrstă și stare familială nu intră în considerare

Pe lângă măști, poporul nostru practică pentru a se travesti și machiajul cu funingine ori cu tăciune, de pildă la draci și matahale ori îmbrăcarea în frunze de copac ca la paparude și la «copilul pădure» din jocul «dracilor și al boului înstruțat».

În satele și orașele noastre, oamenii se maschează astăzi mai mult pentru a provoca risul și veselia. Totuși urmele vechilor credințe și obiceiuri nu s-au șters de tot de la temelia jocurilor populare cu măști. Fără să le domine, ele au rămas încă destul de puternice pentru a face pe cel ce intră sub mască să se transpună în animalul sau personajul pe care masca îl reprezintă. Cel travestit devine o nouă făptură, activează, se mișcă, vorbește ca făptura pe care o întrușipează¹.

Cercetările arată că din cele mai vechi timpuri, masca este o rechizită a ritului dar că încă din antichitate ea devine și o rechizită a teatrului.

Karl Meuli a încercat să stabilească originea măștilor în cultul morților. «Dacă lăsăm la o parte travestițiile rațional motivate, ca de pildă îmbrăcarea vânătorilor primitivi în piei de animale pentru a se putea apropia pe furis de vînat, putem spune că majoritatea măștilor primitive reprezintă spirite și majoritatea spiritelor reprezintă la rîndul lor, spiritele morților. Lucrurile trebuie privite natural în sensul larg. De la reprezentarea strict individualizată a morților izolați, peste îndepărtatul popor al strămoșilor, conceput adesea sub multiple fețe, pînă la făpturile complexe ale unei demonologii evolute, apar nenumărate forme și înfățișări intermediare»².

Teoria lui Karl Meuli a dominat și mai domină încă o parte din cercetările asupra măștilor la popoarele europene.

Studiile mai noi dovedesc însă că o orientare construită numai pe o singură ipoteză nu poate rămîne mult timp singura valabilă. «Remarcabilele investigații locale făcute între timp au pus din nou în valoare mărturiile istorice și au scos iarăși la suprafață raționamentele uitate ale școalei cultului vegetației. Datorită studiilor indologice ale lui I. Meyer, învățătura lui Mannhardt s-a bucurat de o importantă repunere în circulație și astfel variatele și bogatele legături dintre măști și lumea țărănească au putut fi luate din nou în considerare»³.

Cercetările se îndreaptă astăzi spre datele pe care le poate oferi arheologia și istoria, spre noi culegeri și sistematizări de material, spre studii aprofundate de teren și caută pentru materialul bogat ce s-a adunat, o metodă sigură de interpretare, soluții înțelepte pentru dezlegarea problemelor complexe, legate de originea, sensul și dezvoltarea măștilor⁴.

Se acordă o deosebită atenție evoluției istorice a măștilor și obiceiurilor în care ele apar, legăturilor cu religia și teatrul popoarelor antice și cu teatrul medieval și al Renașterii.

Ceata care practică jocurile cu măști formează tot mai mult obiectul unor sistematice studii sociologice și folcloristice.

În cadrul obiceiului, legăturile dintre mască și celelalte elemente care contribuie la punerea ei în valoare — versul, muzica, dansul — sînt cercetate cu interes

¹ Richard Wolfram — *Die Volkstänze in Oesterreich und verwandte Tänze in Europa*. Salzburg 1951, 29 și Funk-Wagnalls — *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legends*, New York 1944 I. 403

² Karl Meuli — *Maske, Maskerei*. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, V. Berlin 1933, sp. 1746

³ Leopold Schmidt — *Masken in Mitteleuropa*. Wien 1955, 16—18

⁴ Ibidem, 21

crescînd și cu atenție pentru conlucrarea lor la realizarea spectacolului. Pe de altă parte se aprofundează sub diferite aspecte, mai cu seamă sub cel social și psihologic, procesul de trecere de la rit la spectacol, comportarea diferitelor elemente în timpul procesului și motivarea schimburilor ce intervin în structură și funcție.

Richard Weiss a arătat din nou că acțiunea vrăjitoarească inițială, făcută cu scopuri magice, devine pe o treaptă mai înaintată, un joc cultic sau un dans cultic, iar cînd dispare fundamentul de credință străveche, din ele se dezvoltă teatrul profan și dansul menit petrecerii. Cele trei etape nu trebuie să se succedă întotdeauna, ele se pot și intercala ⁵.

În cercetările asupra originii teatrului italian, Paolo Toschi folosește pentru teatrul popular termenul de « rito-spettacolo » vrînd să sublinieze atît indisolubila legătură cu tradiția, cu substratul de rituri și credințe vechi, de cele mai multe ori atît de greu de descifrat, cît și sensul înveselitor, sensul de spectacol, care este și el pentru multe manifestări dramatice populare, foarte vechi ⁶.

La noi jocurile cu măști apar azi ca datini moștenite din bătrîni, care e bine să se păstreze pentru că « așa am apucat » și e plăcut să le păstrezi fiindcă te înveselesc. Sînt deci și ele rituri spectacole. Cei întrebați asupra rosturilor acestor obiceiuri păstrează probabil, înțelesul lor străvechi ascuns undeva în tainele minții din cauză că el nu mai este decît bănuială. Dacă îl afirmă o fac cu îndoială și confuz. Afirmția că este bine ca un astfel de joc îndatinat să se facă, căci dacă nu s-ar face urmările ar putea fi nefaste, este vagă. Considerațiile bazate pe astfel de mărturii nu pot fi decît globale, căci gradul sensului ritual sau al funcției de spectacol diferă nu numai dela obicei la obicei ci și de la loc la loc, chiar de la un grup de interpreți la altul, de condițiile cu care este prezentat și de interpretarea pe care i-o dau privitorii care nu sînt o « comunitate » nediferențiată ci se găsesc pe diferite trepte ale conștiinței sociale, ale dezvoltării culturale.

Substratul magic sau rolul străvechi de spectacol, nu se poate descifra pe baza mărturiilor de azi. Descifrarea cere confruntarea elementelor și modurilor practicii contemporane cu datele istorice și cu materialul comparativ de la alte popoare. Dar în stadiul actual al cercetărilor noastre, astfel de descifrări par temerare. Pentru a putea ajunge la ele se cere întîi o temeinică și precisă cunoaștere a realității actuale, o bună cunoaștere a materialului românesc în totalitatea lui. Se cere conturarea fiecărei măști în cadrul obiceiului în care apare, conturare făcută pe bază de cercetări de teren complete și exacte întreprinse în lumina rezultatelor la care a ajuns cercetarea măștilor în folcloristica generală și cu metoda științifică adecvată. Întreprinderea unor astfel de cercetări pe scară larg cuprinzătoare nu este deocamdată posibilă. Trebuie să ne mulțumim deci cu studierea chiar răzleață, a cît mai multor cazuri concrete. Pe această linie cercetarea de față încearcă o conturare a măștilor de lemn din satul Topești, comuna Bîrsești, Vrancea.

•

Măștile din Vrancea au intrat în sfera studiilor contemporane de folclor din 1927, cînd seminarul de sociologie, etică și politică de la Facultatea de Filozofie și Litere din București, condus de prof. Dimitrie Gusti, a făcut în 1927, cercetări monografice în comuna Nereju.

⁵ v. Richard Weiss — *Volkskunde der Schweiz*. Erlenbach-Zürich, 1946 200.

⁶ Paolo Toschi — *Le origini del teatro italiano*. Roma 1955

Aceste cercetări au constatat că: «În comuna Nereju, cu ocazia înmormîntării, priveghiul se face noaptea la lumina focului și cei ce iau parte la joc își acoperă fețele cu măști grotești menite să alunge duhurile rele. Aceste măști sînt confecționate în sat, fie din lemn sculptat, fie din blană de oaie și poartă diferite podoabe și ornamente: coarne, pălării, etc.»⁷.

Catalogul expoziției organizate în 1928 cuprindea următoarele măști vrîncene:
«71. Masca de lemn sculptat cu ochi și limbă de tinichea, cu părul din lînă de oaie. Drept pălărie, poartă o tobă cu floare de hîrtie într-o parte».

«72. Masca din stofă neagră cu păr de lînă și mustăți de coadă de cal. Ochii sînt încercuiți cu roșu. Pălăria de paie poartă coarne terminate cu ciucuri».

«73. Masca de postav și piele, cu barbă și păr de lînă de oaie, foarte abundent. Sprincenele sînt din păr de cal și alunița din boabe de fasole. Ochii sînt încercuiți cu roșu. Masca poartă pălărie de paie, cu o mică panglică neagră».

«74. Masca de blană de oaie, cu sprincene și mustăți de lînă neagră și nas de piele».

«75. Masca de piele vopsită cu roșu și verde, ochi și gură conturată cu arnici roșu, la partea superioară, decorațiuni de piele în formă de coarne și ciucuri roșii, galbeni și verzi. Dinții din boabe de fasole»⁸.

În monografia comunei Nereju, descriind obiceiurile în legătură cu înmormîntarea, C. Brăiloiu și H. H. Stahl arată că «partea caracteristică a scenelor de priveghi o constituie măștile, foarte variate ca prezentare și identice cu cele folosite de Nerejeni în timpul sărbătorilor de Anul Nou».

«Majoritatea măștilor reprezintă caricatural pe moși. De aceea măștile se numesc cu un termen general «unchieși». Se pune pe față o mască, ce poate fi de piele argăsită, cu lîna în afară, croită pe mărimea capului și avînd lîna tăiată în așa fel încît să lase goală partea ce reprezintă figura, iar restul părului să fie aranjat în așa fel încît să redea barba și pletele lungi. În locul nasului se pune o bucată de lemn și de piele. Pielea care reprezintă fața e vopsită în roșu, iar deschizătura gurii are un rînd de boabe de fasole ce înlocuiesc dinții. Pe cap se pune o pălărie ori o căciulă veche. Haina ea însăși este părăoasă și are uneori foi de nuc la cîngătoare. În spate are perne care reprezintă cocoșele.

Unchieșii vin sprijinindu-se pe ciomag, șchiopătînd și vorbind cu voce stinsă, așa zis de bătrînețe. Alți tineri se travestesc în femei, punînd peste față o pînză albă, cu o crăpătură în dreptul ochilor, a nasului și a gurii, restul costumului fiind cel obișnuit femeilor. Alții se travestesc în tot felul de animale, printre care, ursul joacă rolul principal. În sfîrșit alții se travestesc în draci și chiar în popa cu cadelnița.

Măștile cele mai interesante sînt făcute din butoaie desfundate cărora nu le-au rămas decît doagele. Fundul de sus e acoperit cu o piele de oaie cu lînă cu tot, iar doagele din față sînt înlocuite cu bucăți de lemn cioplit în așa fel încît să reprezinte nasul, ochii și gura unui om.

Căptușite uneori cu plăci de zinc și vopsite în culori diferite ele sînt foarte izbutite ca piese de artă grotescă»⁹.

⁷ *Catalogul materialului sociologic privitor la cercetările întreprinse în comuna Fundul Moldovei din Bucovina, în anul 1928*, cu referințe la cercetările anterioare din 1925 (Goicea Mare), 1926 (Rușetu), 1927 (Nereju). București 1928, 23.

⁸ Ibidem

⁹ H. H. Stahl — *Nerej un village d'une région archaïque*. II Bucarest 1939, 293—294.

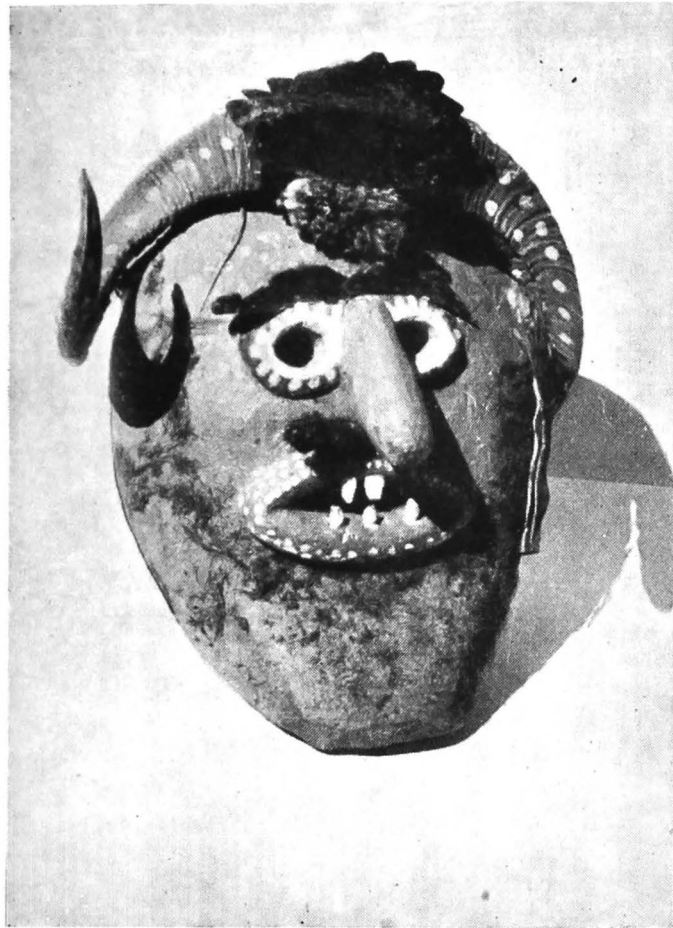
1

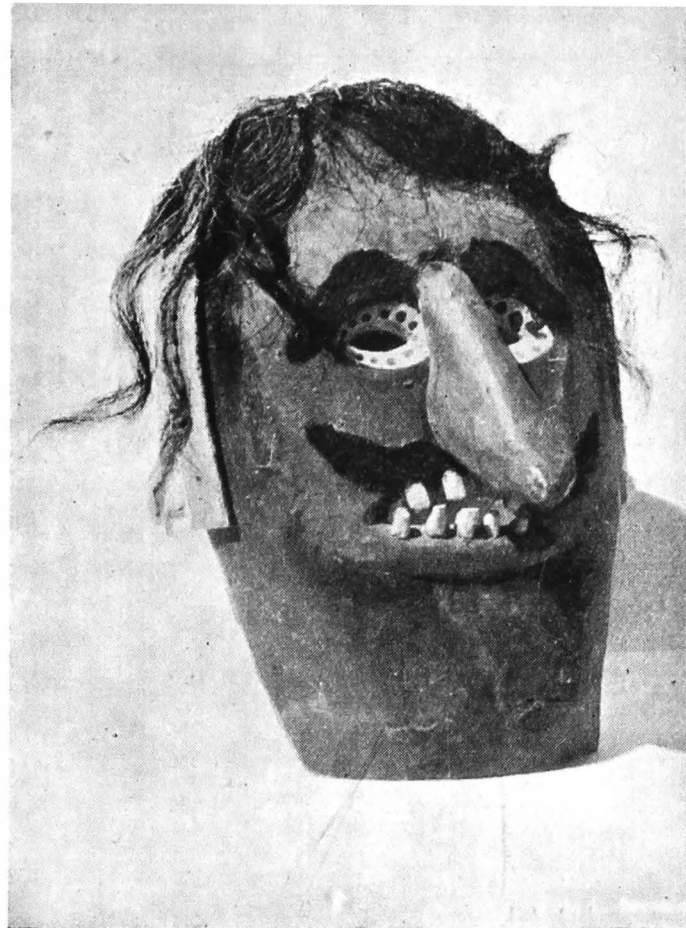
2

Foto C. Popescu.

1. — Mască de lemn din comuna Nereju, Vrancea. Reprodusă după: *Catalogul materialului sociologic privitor la cercetările întreprinse în comuna Fundul Moldovei din Bucovina, în anul 1928, cu referințe la cercetările anterioare din 1925 (Goicea Mare), 1926 (Rusetu), București 1928.* 2. — Mască de doagă din comuna Nereju, Vrancea. Colecția Muzeului Satului București.

3

4

Foto C. Popescu

3-4. — Măști de lemn din comuna Nereju, găsite de Ion Chelcea în vara anului 1957. Colecția Muzeul Satului București.

<https://biblioteca.digitala.ro>

Făcînd cercetări în cadrul Muzeului Satului din București, I. Chelcea a găsit în vara anului 1957 tot în comuna Nereju alte două măști de lemn vopsite în culori, a căror autor este Pavel Tertîn, meșter de măști, locuitor al acestui sat. Una dintre aceste măști are și coarne.

O echipă a Institutului de Folclor formată din C. Prichici, A. Fochi, A. Giurchescu, N. Balaci și G. Vancu, a descoperit în mai 1956, în comuna Bîrsești, satul Topești o familie de meșteri ce făcea măști de lemn: Lazăr Jâiu și fiul lui Vasile Jâiu și a găsit o mască făcută de cel din urmă.

Materialele culese de această echipă confirmau în general și pentru Bîrsești-Topești cele constatate în Nerej în legătură cu folosirea măștilor la priveghi și la jocurile de Anul Nou și aduceau cîteva date noi privind situația de azi a măștilor.

Am reluat aceste cercetări în iulie 1957, pentru a cunoaște cît mai exact lucrurile, deocamdată în acest singur sat. Doream să văd care este astăzi rostul jocurilor cu măști, în ce măsură se practică încă, cine sînt cei care fac măștile și jocurile, care este situația lor în sat, cum se fac măștile de lemn, care este răspîndirea și tradiția lucrării lor în sat. Am achiziționat pentru colecția Institutului de Folclor singura mască de lemn ce mai exista acolo.

*

Satul Topești este așezat pe malul stîng al riului Putna, pe drumul ce duce dela Focșani la Soveja, între Valea Sărei și Bîrsești, cu care formează azi o singură comună administrativă, la distanță de 52 km. de Focșani.

Situat pe o terasă inferioară a riului Putna, este un sat mic, adunat în cele cîteva ulițe ce tind să urce și spre coastele de la nord și est. Așezare veche, amintită în documentele de la 1585¹⁰, Topești este un sat sărac, printre celelalte sate sărace din Vrancea. Locuitorii lui, aproape exclusiv țărani săraci și mijlocași, trăiesc din puțina agricultură ce o fac în lunca din jurul satului și la tîrle, din pomicultură și creșterea vitelor, din lucrări de împădurire sau din munci agricole sezoniere făcute la șes, mai cu seamă la vii la Jariștea, Clipicești și Odobești.

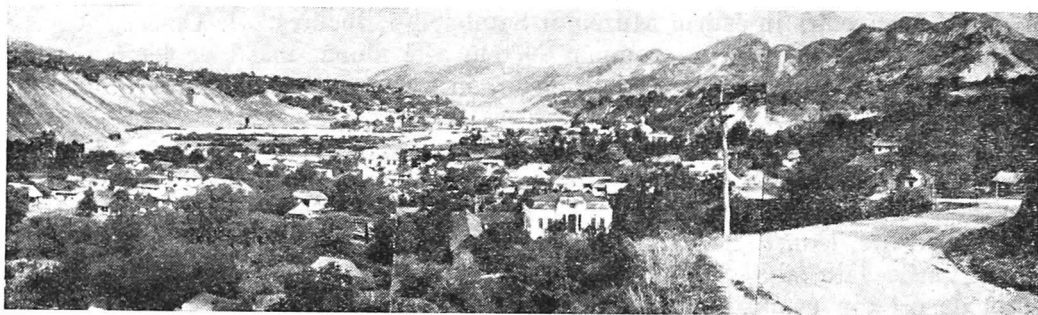
În comuna Bîrsești, Topeștii reprezintă, după părerea generală, partea mai conservatoare. Mîndria locală vrînceană se păstrează în mentalitatea celor mai bătrîni și îi face să fie atașați tradiției. Totuși sărăcia dintre cele două războaie

Foto C. Popescu

Masca făcută de Vasile Jâiu

¹⁰ Sava V. Aurel — *Documente putnene* I. Focșani 1929, XXV.

Vedere de ansamblu a comunei Birsești.

În față satul Topești, în fund pe terasa din dreapta văii Putnei, satul Birsești

Foto C. Popescu

a diminuat practica ceremonialurilor tradiționale¹¹. Urmele păstorești se mențin încă în folclor.

Condițiile noi de viață se fac categoric simțite și se manifestă pregnant în mentalitatea și comportarea celor mai tineri, mai cu seamă a bărbaților care au făcut armata după al doilea război mondial și care privesc lumea cu alți ochi decât părinții lor. De altfel după cum afirmă Iolanda Nicoară înnoirile au început să apară în viața economică și socială și în mentalitatea oamenilor încă după primul război mondial¹². Majoritatea bărbaților pe care i-am întâlnit, chiar și cei mai în vârstă, știu carte, citesc mai cu seamă ziare și arată interes nu numai pentru problemele locale ci și pentru treburile obștești ale țării. Mentalitatea și comportarea lor diferă după categorii sociale și de vârstă, după complexe criterii de interese și sentimente.

Trecerea la forme de agricultură socialistă este abia la început. Ea s-a manifestat prin întemeierea în primavara anului 1957 a gospodăriei colective din Birsești.

*

Ca și la Nereju, și după datele sumare de pînă acum și în celelalte sate din Vrancea, la Birsești-Topești, măștile se folosesc în ceremonialul morții la jocurile de la priveghi și la Crăciun și Anul Nou în jocul dramatic al Jienilor. Denumirea lor locală este azi « mască » sau « măscătură », dar mai des « unchieși », după personajul pe care îl întruchipează.

Priveghiul durează după obicei, trei nopți și se face pentru a nu lăsa mortul singur. Există credința că mortul trebuie păzit ca să nu treacă prin fața lui, pe sub el sau peste el vreun animal, pisică, ciine, etc. căci mortul s-ar preface în strigoi¹³.

La priveghi, atunci cînd se face după toată rînduiala tradiției, se dansează, se fac jocuri cu măști « scamatorii », se joacă jocuri distractive, se cîntă din fluier, se spun basme, se mănîncă și se bea și cei prezenți discută și despre treburile curente ale oamenilor și comunității. La priveghi se petrece deci și rostul petrecerii nu este numai să alunge somnul celor veniți să vegheze ci « să faci o petrecere mortului... că atîta petrecere mai are și el, pă urmă dispăre »¹⁴.

¹¹ Yolanda Nicoară. *Birsești. Un sat răzășesc din nordul Vrancei*. 60 de sate românești IV. București 1943, 167.

¹² Yolanda Nicoară — Idem, 162.

¹³ Colecția institutului de Folclor Mg. 1354c inf. Lazăr Jăiu 67 a.

¹⁴ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1354b inf. Vasile Hirșu 65 a. Mg. 1354c inf. Lazăr Jăiu 67 a., 1 18628 inf. Ion Ștefan a Panaghii 90 a.

Dintre dansurile locale se dansează hora, sirba, briul vechi pe numărate, jumătate briu, de tare și chiperul, «numai dansuri țărănești de-a noastre»¹⁵.

Chiperul are o semnificație aparte în cadrul priveghiului. Așa cum a fost întâlnit la Nereju el se joacă în curte, în jurul focului de priveghi. Dansatorii se așează în coloană, unul după altul, ținându-se de briu. Cel ce conduce jocul ține în mână un ciomag sau chiar o bucată de lemn aprins. La sunet de fluier, dansul începe în jurul focului. Scopul lui este aruncarea dansatorilor în foc. Pentru aceasta folosesc două procedee: sau coloana dansează din ce în ce mai repede și cu multe unduiri pentru a arunca în foc pe cei ce joacă la coadă — în cazul acesta conducătorul jocului amenință să lovească cu ciomagul pe cei pe care îi poate ajunge — sau coloana formînd un semicerc în jurul focului, caută să se îndrepte brusc, conducătorul pornind înainte violent și cel din coadă trăgînd cu putere înapoi — în cazul acesta cad în foc cei de la mijloc.

Grup de dansatori mascați din comuna Nereju-Vrancea

Reprodus după H. H. Stahl: Nerej un village d'une région archaïque. II. Bucarest 1939

Foto C. Popescu

Cei ce dansează chiperul izbutesc astfel să se arunce rînd pe rînd în foc de unde se ridică plini de cenușă și scînteii, spre veselia celor ce privesc¹⁶.

La priveghi apar următoarele măști: uncheși, babe, uneori feciorul uncheșului și fata babei, urs și țișan, capră, cal, barză.

Uncheșul poartă o mască de lemn, de coajă de tei, ori de piele «de cojoacă». În cap are o pălărie ori o căciulă veche. Este îmbrăcat cu un cojoc întors pe dos, ori cu o «sarică». În spate i se pune o cocoasă. În mână are un ciomag gros. La gît poartă o «traistă», în care are cîteva cepe și o bucată de mămăligă din care se face că mănîncă împreună cu baba¹⁷.

¹⁵ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1354a inf. Ion Florea 65a.

¹⁶ H. H. Stahl, idem 294—295.

¹⁷ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1354c. Mg. 1355a inf. Lazăr Jăiu 67a.

Baba nu este mascată ci machiată pe față și travestită prin îmbrăcăminte. La fel și feciorul uncheșului și fata babei. La Nereju femeile își maschează fața cu un ștergar alb în care taie găuri pentru ochi și gură. Ursul, și aici ca și în alte părți, este îmbrăcat în cojoc întors pe dos care dă impresia blănii și are un cap făcut tot din piele de oaie cu blana în afară. Țiganul machiat pe față și îmbrăcat în zdrențe, are o tobă la bățiile căreia joacă ursul.

Capra

Foto C. Popescu

Capra se face cu ajutorul ștergarului alb și lung cu care se îmbrobodesc femeile. Ștergarul este împăturit în două și legat la cele două capete, apoi desfăcut și pus peste cap în așa fel încât o parte să acopere craniul, fruntea și nasul, iar cealaltă să vină pe sub bărbie și să acopere bărbia și gura. Cele două noduri cad în părți și formează două urechi mari. Sub ștergar, proptite în nas și bărbie, se pun două linguri de lemn cu « găvanul » înlăuntru. Se realizează astfel un bot de capră. La mișcarea gurii, lingurile se mișcă și dau impresia că botul de capră mestecă sau rumegă¹⁸.

Cum se vede, capra de priveghi este o mască improvizată ce nu are nici o legătură cu caprele din obiceiurile de Anul Nou.

Masca de cal este cea obișnuită și bine cunoscută în folclorul nostru și al altor popoare. Doi flăcăi ținându-se aplecați de brîu sînt acoperiți de un cearșaf și călăriți de un al treilea. Primul flăcău are sub cearșaf în formă de cap de cal, o oală care în timpul jocului ce reprezintă vînzarea calului, este spartă cu o lovitură.

¹⁸ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1354a inf. Ion Florea 65a.

Barza este cea obișnuită și în jocurile de Anul Nou. O mască cu cap de lemn în formă de cioc de barză¹⁹.

În general se spune că măștile « fac scamatorii ». Ele prezintă diferite scene comice cu text improvizat pe canavaua tradițională, dar și cu destule îndrăzneli în actualizare și cu referiri precise la anumite situații. Nu lipsesc uneori nici jocurile cu totul noi improvizate pe teme contemporane ce au stat în centrul interesului oamenilor. Măștile participă la dansul general sau dansează dansuri groțești. Jocul ursului este deosebit de apreciat. Uncheșul și baba mimează actul sexual, se dedau la gesturi obscene și proferează aproape tot timpul, vorbe licențioase²⁰.

În centrul jocurilor cu măști se găsește în orice caz uncheșul. Jocul lui desfășurat în toată amplexarea, durează un ceas, un ceas jumătate²¹. Venirea lui este întâmpinată de strigătele și țipetele copiilor și ale tinerelor fete. La vederea uncheșului copiii sar și « fug de nu-i mai prinzi pe acolo »²².

Masca lui este menită să distreze dar să și înpăimînte și să alunge. Cel ce poartă masca de uncheș nu-și trădează identitatea față de cei adunați la priveghi. Păstrarea secretului este îndatinată²³.

Jocurile distractive obișnuite la priveghiurile din Bîrsești-Topești sînt: « de-a n'îșca » și « coțofana ».

Astăzi rostul jocurilor de la priveghi este să înveselească pe cei veniți să vegheze mortul, să-i distreze, să le alunge somnul și să facă o ultimă « petrecere » mortului.

Paul Santori susținea că în vechile priveghiuri germane, « desmățul aproape sălbatec » avea menirea să înveselească sufletele morților, să le predisună favorabil pentru cei vii²⁴. M. P. Nilsson nu împărtășește părerea că dansurile mortuare se explică prin tendința de a se apăra de duhurile rele, de spiritele celor morți. Discutînd dansurile mortuare ale slavilor de sud el afirmă că la baza lor stă aceeași necesitate de a gusta ultima dată împreună cu mortul din plăcerile lumești ale vieții, care a stat și la baza strălucitoarelor jocuri mortuare ale vechilor greci

Foto C. Popescu

Uncheșul mergînd spre priveghi

¹⁹ Colecția Institutului de Folclor I 18627 Inf. Ion Alban 53a.

²⁰ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1355 Lazăr Jăiu, 67a.

²¹ Ibidem

²² Ibidem

²³ Ibidem

²⁴ Paul Santori — *Sitte und Brauch*, I. Leipzig 1910, 139

și ale etruștilor. Mărturiile culese la Bărsești vorbesc despre aceeași necesitate și la temelia jocurilor de priveghi din Vrancea²⁵.

Rit de trecere, priveghiul din Bîrsești-Topești are un temei de credință străveche în necesitatea de a păzi mortul de teama să nu revină în chip de strigoi. Aceasta din cauză că și astăzi credința în strigoi este vie.

Jocurile de priveghi însă nu au azi altă justificare decît cea distractivă. N-am găsit nici o mărturie care să vorbească de apărarea împotriva spiritelor celor morți, de necesitatea de purificare, de eliberare, de haz și de rodire, care potrivit unor teorii ar putea fi deduse din elementele jocului²⁶.

*

În jocul dramatic al Jienilor, uncheșul joacă rolul Anului Vechi, care luptă cu Anul Nou.

Masca Anului Vechi este la fel cu cea a uncheșului de la priveghi. Anul Nou este reprezentat prin mireasă. Între Anul Nou și Anul Vechi are loc un dialog, o dispută, o întrecere verbală. Anul Vechi este înjuriat de Anul Nou și apoi atacat cu sabia de lemn și ucis. După ucidere este chemat popa care îl cădelnițează și îi cîntă pe glas de înmormîntare, un cîntec batjocoritor²⁷.

Așa cum a fost găsit la Bîrsești-Topești, jocul nu are, nici nu a avut niciodată aici altă funcție decît cea distractivă. El a fost adus împreună cu jocul Jienilor, după primul război mondial. Mărturiile sînt unanime în a afirma că Jienii și împreună cu ei și lupta dintre Anul Nou și Anul Vechi, a apărut în aceste locuri, după 1916. Mihai Apostică, care și el și fii lui au făcut Jieni, afirmă că a învățat « piesa » la Valea Seacă lîngă Săscut în refugiul din timpul primului război mondial, ducîndu-se la repetițiile cetei de Jieni de acolo²⁸. Jocul Jienilor este în teatrul nostru popular o creație mai nouă, cărturărească, dar Mihai Apostică nu știe dacă ceata din Valea Seacă îl învățase după carte. Lui i l-au transmis oral și pe aceeași cale l-a transmis și el fiilor săi. Totuși atît versurile cît și muzica își păstrează cu multă fidelitate amprenta cărturărească.

Datele pe care le avem pînă acum nu ne îngăduie să spunem dacă lupta dintre Anul Nou și Anul Vechi, în forma întîlnită la Bîrsești și în alte părți aparține vechilor noastre obiceiuri sau este un împrumut mai nou. În folclorul popoarelor din Centrul și Apusul Europei ea pare a fi străveche. E. Hoffmann Kraye vede în obiceiuri similare din Elveția, lupta dintre vară și iarnă. Dialogul, disputa între Anul Nou și Anul Vechi nu sînt decît o formă verbală a întrecerii ca element al ritului, iar uciderea și prohodirea forma obișnuită a alungării iernii²⁹. Richard Weiss consideră acest joc forma nouă, ultimă a unui străvechi rit de fertilitate, cu sensul luptei dintre tînărul și bătrînul demon al fertilității. Ritul magic de fertilitate a trecut într-o dezvoltare neînteruptă, prin nenumărate faze intermediare pînă a ajuns la forma cu funcție de joc de astăzi³⁰.

²⁵ M. P. Nilsson — *Der Ursprung der Tragödie*. Opuscula Selecta I, Lund 1951, 106.

²⁶ Richard Weiss — *Idem*, 166—167, 180

²⁷ Colecția Institutului de Folclor M. 1354b inf. Vasile Hîrsa 65a. Mg. 1355b inf. Mihai Apostică 65a și Mitică Apostică 27a.

²⁸ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1355b inf. Mihai Apostică 65a și Mitică Apostică 27a.

²⁹ E. Hoffmann-Krayer. — *Fruchtbarkeitsriten im schweizerischen Volksbrauch*. Kleine Schriften zu Volkskunde. Basel 1946, 162—163.

³⁰ Richard Weiss, *idem* 201

La Bîrsești-Topești se mai joacă de Anul Nou, capra care a fost adusă tot din Moldova în aceeași vreme cu Jienii, se pare prin intermediul flăcăilor din Tulnici-Coza³¹. Ion Alban și Mihai Apostică, care au jucat capra, ne-o descriu avînd bot clămpănitor, cap de capră cu coarne împodobite cu clopoței, urechi, barbă. Cel ce o joacă stă în picioare sub un «halat», un cearșaf sau chiar un suman, împodobit cu fișii de hîrtie colorată, așezate în cercuri orizontale. Jucătorul sprijină bățul, care susține capul caprei în brîu și pentru a-l face să clămpăne trage de sfoara legată de falca de jos. Capra umbla însoțită de unul care îi cîntă din cimpoi ori din fluier, de un «toboșar» și de 4—5 flăcăi care strigau³². Ion Alban mărturisește că juca capra pentru ca să ciștige și afirmă categoric că: «toate jocurile astea erau numai de distracție»³³.

Tot de Anul Nou se mai joacă ursul și barza, iar înainte de primul război mondial se făceau la Crăciun și Anul Nou, Irozi. Mărturiile locale arată că aceste jocuri nu se făceau în fiecare an și că de multe ori veneau cu ele flăcăii din alte sate ceea ce subliniază și mai mult caracterul lor netradițional în Bîrsești-Topești. Oamenii își amintesc ca obicei tradițional doar de colinde și de buhai. Aceasta nu înseamnă că nu au existat cîndva și alte obiceiuri în legătură cu schimbarea anului, care au dispărut între timp și au revenit apoi sub formă nouă.

*

Acestea sînt în succintă creionare, obiceiurile în care apar la Bîrsești-Topești, măștile. Să vedem acum din ce, cum și cine face măștile propriu zise?

Trei sînt materialele din care ele se fac aici: pielea de oaie «cojoacă», coaja de tei sau mesteacăn și lemnul. Azi cele mai răspîndite sînt cele de «cojoacă». Se fac mai ușor și le poate face oricine.

Masca de piele «de cojoacă» se face dintr-o bucată de piele «cît cuprinde fața omului». Lîna se bărbiereste de pe frunte și de pe obraz și se lasă ne bărbierită pentru plete, sprîncene, mustăți și barbă. I se adaugă un nas de lemn sau de piele și i se pun dinți din boabe de fasole. Dacă pielea este neagră se albește cu var³⁴. Pe lingă uncheș și Anul Vechi, mai poartă mască din piele și popa din jocul Jienilor.

Măștilor din coajă de copac după ce li se scoate pojghița superioară și li se taie ochi și gură, li se lipesc cu rășină ori smoală sprîncenele, mustățile și barba³⁵.

Deși mai puțin durabile decît măștile de lemn, lumea preferă măștile «de cojoacă» și coajă de copac, căci și le poate face ușor fiecare. Aceasta arată că măștile sînt încă răspîndite și obiceiurile în care ele apar mai au oarecare viitoare.

Mult mai rari sînt cei ce știu să facă măști de lemn. Ion St. a Panaghii își aduce aminte de doi bătrîni morți înainte de primul război mondial, «Grigore Sbîrciog și Nicolae Istrate care spunea că ar fi făcut măști de lemn»³⁶.

Azi tot satul știe că singurul meșter care face măști de lemn este Lazăr Jăiu de la care a învățat și fiul lui Vasile Jăiu. Lazăr Jăiu spune că la îndemnul lui a

³¹ Colecția Institutului de Folclor I. 18628 inf. Ion Ștefan a Panaghii 90 a.

³² Colecția Institutului de Folclor Mg. 1355b inf. Mihai Apostică 65a și Mitică Apostică 27a., I. 19627 inf. Ion Alban 53a.

³³ Colecția Institutului de Folclor I. 18627 inf. Ion Alban 53a.

³⁴ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1354 a inf. Ion Florea 65a.

³⁵ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1354a inf. Ion Florea 65a, I. 18627 inf. Ion Alban 53a.

³⁶ Colecția Institutului de Folclor I. 18628 inf. Ion Ștefan al Panaghii 90a.

făcut o mască și Ion Istrate. Singura mască de lemn pe care am găsit-o în sat a fost cea făcută de Vasile Jâiu, acum 12—15 ani.

Familia Jâiu locuiește în Topești, «Pi pod, pi muchea morii». Ea nu este băstinașă în acest sat, dar este din Vrancea. Lazăr ne spune că Jâieni mai există și azi la Poduri, la Negrești și Poiana. Tatăl lui Lazăr, Vasile Jâiu a venit din Poduri — Valea Sărei, unde familia lui avusese moară proprie pe care «a luat-o apa». Sînt neam de morari. «Morari din schiță'n schiță». La Topești, Vasile Jâiu s-a căsătorit cu Maria, fiica cojocarului Constantin Potică. A fost morar la morile lui Vasile Hîrșu, Vasile Mircea, Nicolae Hîrșu și la moara popii Nicoară. «Era și lemnar făcea case și uși de elea cu clei»³⁷.

Lazăr Jâiu a urmat meseria tatălui său pe care a deprins-o de mic copil. S-a căsătorit cu Dobrița Florea din neam de mocani. Străbunicul Dobriței Florea a venit de la Poiana Sărată din trei Scaune. «Tata moșu, răzbunicu, neam de baci. Și-a creat o soartă aici, a venit cu oile, și-a adus baba și a rămas aici»³⁸.

Din căsătoria morarului a cărui bunic a venit de la Poduri, cu strănepoata mocanului venit de peste munți, din Transilvania, s-au născut 3 copii. Tudora, căsătorită cu Neagu Andreiaș, brînzar, ce lucrează azi împreună cu soția la un centru de colectare a laptelui pe lângă Focșani, Vasile, căsătorit cu Lucia Al. Mironică, morar în sat ca și tatăl său și Ion plecat ca cioban în Transilvania în anii de grele lipsuri de după război, căsătorit la Sîntnicolaul Român, reg. Oradea și așezat definitiv acolo. Povestea familiei Jâiu cu meșteșugurile și peregrinările ei, cu legături în Vrancea și peste hotarele ei pînă departe în vestul Transilvaniei, este caracteristică pentru familiile de țărani săraci cărora satul de baștină nu le mai oferă mijloace de trai, dar care, legați de tradițiile țărănești, nu părăsesc totuși agricultura nici chiar în generațiile ajunse la maturitate după al doilea război mondial. Ea dă contur și personalității lui

Casa lui Lazăr Jâiu

Foto C. Popescu

Lazăr Jâiu. Acesta a făcut armata la Focșani la „10 Dorobanți” la muzica militară, ca toboșar, prin 1912. A făcut primul război mondial și a ajuns cu trupele pînă la Debrețin. După ce s-a întors din armată și-a înjghebat o fanfară, în care Ion Popa din Topești și Ion Gleznea din Scătura-Părosul cîntau la flîgorn, Toader Hîrșu din Topești la bas, Ion Roșca tot din Topești la clarinet, iar el bătea toba. Cîntau pe la nunți și hore. Are și azi o tobă și mai cîntă din cînd în cînd. La Galați a fost într-un pro-

ces, la București odată cînd a cumpărat instrumentele pentru fanfară. În timpul anilor de grele lipsuri de după al doilea război mondial a ajuns pînă în Banat și vestul

³⁷ Colecția Institutului de Folclor Mg. 15135c inf. Vasile Jâiu 67a.

³⁸ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1534a, inf. Ion Florea 65a.

Transilvaniei unde s-a dus din nou acum cîțiva ani, pînă la Sintnicolaul Român să-și vadă fiul. Încolo viața lui s-a petrecut în sat și în ținutul Vrancei. Satul îl cunoaște ca om vesel, petrecăreț și bun jucător cărui îi plăcea să umble la nunți și priveghiuri. « M-o fos drag să umblu prin priveghiuri, să fac danțuri, scamatorii »³⁹. Tovarășii de « scamatorii » îi erau cumnatul Ion Florea și Vasile Hirșu, amîndoi din aceeași vecinătate, de « Pi muchia moșiii ».

Lui Lazăr Jăiu îi place să lucreze cu lemnul. A învățat să facă măști de la Alexandru Ladariu, meșter dogar din Topești. Cea dintîi mască în lemn a făcut-o cam la vîrsta de 17 ani. De atunci pînă acum nu demult, făcea cîte o mască cam la 3—4 ani. Foarte multe le-a dăruit ori le-a împrumutat. « Omul care are idei învață orice. Ce nu vede cu ochii aceia nu poate învăța »⁴⁰. Maska o face din lemn moale, din tei, plop, mesteacăn, arin, salcie. Modelul și măsura le ia după fața omului, îl « proiectează din cap ». Ca instrument pe lîngă fereastră și topor folosește barda pentru cioplit, uneori ghionoaia pentru scobit și mai cu seamă tesla și scoaba. Folosește numai lemn uscat căci cel verde crapă.

Maska de lemn se face prin scobire și sculptare. Nasul nu este adăogat ci sculptat. Ochii și gura se găuresc iar dinții se sculptează. Bărbia este și ea proeminent sculptată. Fața se vopsește la pomeți cu roșu iar pe fălci cu negru. Sprincenele, mustățile și barba se lipesc cu rășină ori cu smoală. Lazăr Jăiu prefera să fie din păr de capră. Buzele pentru a fi roșii se împrejmuesc cu un fir de lînă roșie. În cap i se pune căciulă sau pălărie. În vîrfu nasului i se bate un cui ascuțit care înțeapă femeile pe care unchieșul le sărută la priveghi. Maska de lemn se fixează pe față cu ajutorul unui șnur trecut peste urechi și ceafă⁴¹.

Celălalt meșter local Ion Ignat, care pe lîngă plugărie face de obicei linguri, coveți, scoafe și care a moștenit această meserie și odată cu ea sculele, de la bunicul său după mamă Ion Țuluca, n-a făcut decît o singură mască.

Vasile Jăiu care a făcut maska achiziționată de noi este și el morar. Este însă alt om decît tatăl său. Are 35 de ani. A făcut armata după 1944 și la armată a învățat carte. A călătorit mai mult și a lucrat un timp la o moară mecanică. Are preocupări tehnice, se ocupă și de fierărie, și-a cumpărat un vermorel cu care stropește viile sătenilor. La moara lui Vasile Mircea lucrează ca salariat și ține să accentueze asupra acestui lucru. Interesul lui pentru măști este redus și cea pe care a făcut-o acum 12—15 ani este singura lucrată de el.

Această mască făcută din lemn de plop a copiat-o întocmai după o mască mai veche făcută de tatăl său. Poate că realizarea lui a ieșit mai stingace decît modelul. Ceea ce trebuie însă remarcat este că maska nu este hidoasă, ci are o înfățișare

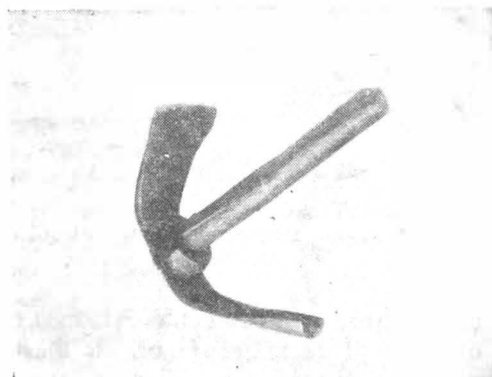

Foto C. Popescu

Tesla cu scoabă, folosită pentru făcutul măștilor, dar și a coveților, scoafelor, etc.

³⁹ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1355a inf. Vasile Jăiu.

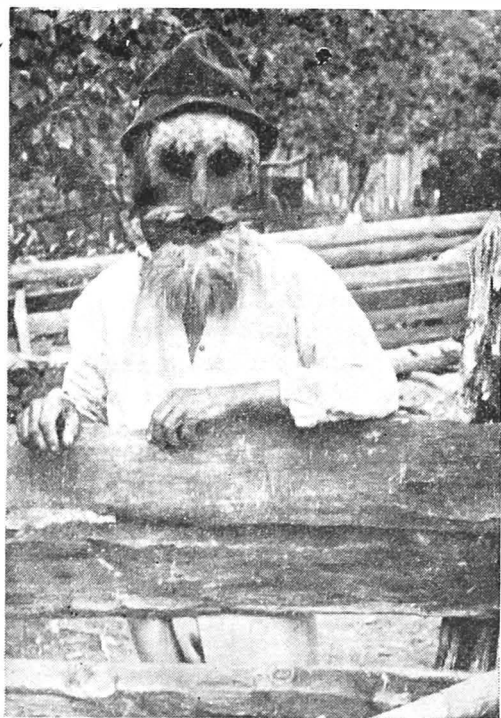
⁴⁰ Ibidem

⁴¹ Ibidem

omenească, blîndă și șugubață totodată. Ea arată că spusele lui Lazăr Jâiu sînt adevărate. El își ia modelul după oameni, nu după închipuirea unor duhuri îngrozitoare. Faptul este caracteristic pentru mentalitatea meșterului și pentru rostul actual al măștilor și jocului de la priveghiul din Bîrsești-Topești.

Deși n-a lucrat de mai mulți ani, Lazăr Jâiu e gata să facă oricînd alte măști noi. Satul însă nu le mai cere.

Poate că niciodată satul n-a diferențiat în folosirea lor, măștile de lemn de cele de coajă de copac ori de cojoacă. Dacă în timp unele au premers altora nu putem

Lazăr Jâiu cu masca, dar fără cojocul de unchieș

Foto C. Popescu

Lazăr Jâiu îmbrăcat în cojocul de unchieș, dar cu masca în mînă

ști din lipsă de documente. Azi însă ele au început să fie înlocuite cu măști făcute din ciorapi de mătase⁴², ori cu măști de gaze rămase de pe urma războiului⁴³.

Dar dispariția măștilor de lemn nu se datorește numai înlocuirii lor cu cele confecționate din alte materiale sau măștile militare, ci și schimbării obiceiurilor. Măștile nu mai sînt doar rechizite ale riturilor spectacole, ci și obiecte de haz și glumă. Le iau flăcăii la tîrle și la pădure ca să sperie cu ele fetele ce se duc să culeagă zmeură, mure sau ciuperci.

Astăzi la Bîrsești-Topești unele obiceiuri nu se mai fac de loc, altele se fac mai rar sau nu se fac întotdeauna cu respectarea întregului ceremonial tradițional.

⁴² *Priveghiul de la Paulești*. Mai 1956, descris de Anca Giurchescu, Colecția Institutului de Folclor, I. 18628.

⁴³ Colecția Institutului de Folclor I. 18628 inf. Ion Ștefan al Panaghii 90 a.

Toate mărturiile sînt de acord că Jienii, deci și lupta Anului Nou cu Anul Vechi nu s-au mai făcut în ultimii ani, iar priveghiul trece și el printr-o transformare. Anca Giurchescu constată în mai 1956 că priveghiurile în bună formă tradițională se fac mai mult la cei bătrîni și mai puțin la cei tineri. La priveghiul din Paulești la 26 mai 1956, uncheșul și baba au fost jucați de două femei, mascate cu măști de cîrpă.

Că lucrurile și-au pierdut rosturile de altă dată, se vede și din faptul că Vasile Jiiu a improvisat în 1956 pentru echipa Institutului de Folclor, jocurile de priveghi fără ca prilejul real să fi existat.

Priveghiul a intrat în transformare între cele două războaie din cauza luptei dusă împotriva lui de biserică. Lupta împotriva priveghiului tradițional, adică acțiunea pentru înlocuirea ritului străvechi cu citirea « Stîlpilor » a început-o biserica încă prin anul 1928⁴⁴. Acțiunea oficială a bisericii a fost ajutată și de sătenii care făceau parte din Oastea Domnului. La unul din priveghiurile dintre cele două războaie, această luptă a ajuns la forme hazlii. Reprezentanții Oastei Domnului au venit la priveghi și au început să citească « Stîlpii ». Ion Alban care venise și el mascat pentru a-și face jocul cu barza, a aruncat niște boabe de porumb peste cărțile deschise. Barza a început să ciugulească boabele găurind paginile cărților și ciocănind în cap pe cei ce voiau să citească, pînă i-a alungat de la priveghi.

Astăzi procesul continuă ajutat fiind de schimbările ce au intervenit în conștiința socială a oamenilor. Ceea ce tinde mai mult să fie eliminat din ritualul priveghiului este tocmai elementul obscen care pentru mulți și îndeosebi pentru cei cu concepție nouă despre lume, nu mai prezintă nici măcar interesul hazului « Nu-i mai lasă să facă priveghi că-i depravare »⁴⁵.

Transformările ce au intervenit în obiceiul priveghiului nu sînt de fapt decît o oglindire a transformărilor din viața economică și socială a satului și ținutului, în structura și mentalitatea colectivității. În acest proces măștile de lemn tind să fie înlocuite cu alte măști ori să dispară cu totul. Singurul meșter care mai știe să le facă, nu le-a găsit rosturi noi, potrivite cu condițiile noi de viață, cu noua conștiință socială. N-a izbutit încă să dea o nouă funcție, un nou conținut vechilor forme. Această funcție, s-ar putea găsi totuși dincolo de străvechile obiceiuri și credințe punînd în valoare artistic și acest important capitol al tradiției populare și talentele meșterilor care le mai pot lucra. Măștile de lemn, lucrate cu grijă și artă, ar putea servi la noi realizări artistice mimice și coregrafice, ar putea fi elemente decorative. Exemplul meșterilor de măști din Austria, Elveția și Bavaria, care au pornit de la tradiții similare și care și azi lucrează păstrînd caracterul popular și valoarea artistică a măștilor, ar trebui luat în considerare⁴⁶.

Dar dincolo de preocuparea de a le valorifica în noi forme, măștile reprezentînd un important capitol al culturii noastre populare se cer temeinic cercetate ca atare. Vii încă în multe locuri, dar supuse la transformări, e bine să le cercetăm sistematic pînă nu își vor schimba cu totul funcția și forma sau pînă nu vor dispărea chiar.

Cercetătorii de folclor din celelalte țări, care au în acest domeniu mult mai puține documente vii decît noi, acordă studiului măștilor o importanță deosebită.

⁴⁴ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1355a inf. Vasile Jăiu 67 a.

⁴⁵ Colecția Institutului de Folclor Mg. 1356b inf. Vasile Haeșu 65 a.

⁴⁶ Pentru funcțiile noi pe care le pot căpăta jocurile cu măști în noile condiții de viață, v. V. V. I. Cicerov: *Zimnii period russkogo narodnogo zemledelceskogo kalendară XVI-XIX vekov* — Perioada de iarnă a calendarului agrar popular rus în sec. XVI-XIX. Moscova 1957, 208.

Leopold Schmidt așează acest domeniu complex în miezul culturii populare și consideră că orice cercetare temeinică în legătură cu măștile ne face să vedem mai clar, să pătrundem mai adânc în înțelegerea credințelor și obiceiurilor, a jocurilor și artei populare ⁴⁷. El vede, de pildă, o legătură între măștile de lemn din Alpi și viața de păstori a locuitorilor de acolo și dă astfel o sugestie și pentru explicarea prezenței măștilor de lemn în Vrancea ⁴⁸.

Discutând cercetările mai noi, privitoare la măști, Otto Lauffer caută să stabilească problematica lor, punând întrebări în legătură cu funcția măștilor, cu sensul lor magic ori de simplu spectacol, cu existența măștilor bune și măștilor rele, frumoase și urite, a formelor diverse, măști de animal și de om, cu răspîndirea lor actuală și cu urmele ce le-au lăsat acolo unde nu mai există, cu anotimpurile și ocaziile în care apar, cu opinia celor ce le poartă și a celor ce le privesc ⁴⁹.

Chestionarul pentru culegerea Vifleimului, publicat de curînd de Ortutay Gyula, conține și el prețioase indicații atît în legătură cu felul cum trebuie cercetate obiceiurile cît și în legătură cu datele ce se cer culesse asupra structurii și funcției măștilor și rechizitei. Ortutay Gyula acordă o mare atenție nu numai naturii exacte a textului și muzicii obiceiului ci și notării mimicii, gesturilor și sezișării tuturor elementelor ce aparțin tradiției și celor ce aduc înnoiri. El cere apoi să se studieze precis și sub toate aspectele care ar putea duce la lămuriri în legătură cu dezvoltarea în trecut și cu situația actuală, condițiile în care se desfășoară obiceiul, situația și comportarea celor ce îl fac și atitudinea privitorilor ⁵⁰. Orientarea cercetării așa cum reiese din chestionar, poate ajuta și la îndrumarea cercetărilor asupra măștilor din țara noastră.

Aceste precizări principale și de orientare metodologică, întregite cu perspective spre rostul nou al măștilor populare, sînt poziții științifice ferm conturate de la care pot să pornească și cercetările noastre sistematice. Făcute cu cuvenita adîncire și precizie în locurile unde măștile se folosesc încă, ele ne vor ajuta să cunoaștem mai bine felul cum se lucrează și se joacă măștile, rosturile și importanța pe care o au astăzi și să adunăm suficiente date pentru a înțelege mai clar și evoluția lor. Raportînd apoi prin metoda cercetărilor cartografice, rezultatele acestor cercetări la întreg teritoriul țării, vom avea viziunea de ansamblu a domeniului și vom găsi în comparațiile geografice deslegări pentru problemele originii și evoluției lor istorice.

ДЕРЕВЯННЫЕ МАСКИ В БЫРСЕШЬ-ТОПЕШЬ, ВРАНЧА

В современном румынском фольклоре обычаи ряженя чрезвычайно распространены на святках, в троицу, в плясках кэлушаров, в выполнении обычая «Черти и разукрашенный бык», на свадьбах — в увеселительных эпизодах свадебного пиროвания, при обрядовых плясках в понедельник утром (на второй день свадьбы) и на похоронах — при надгробном бдении.

⁴⁷ Leopold Schmidt, idem 6

⁴⁸ Leopold Schmidt, *Das Wiener Maskenwesen des Mittelalters und der Renaissance*. Wien 1951, 2.

⁴⁹ Will-Erich Peuckert — Otto Lauffer *Volkskunde*. Quellen und Forschungen seit 1930, Bern 1951, 313.

⁵⁰ v. Ortutay Gyula — *Kérdőív a betlehemes jatekok gyűjtéséhez* Ethnographia LXVII, 1—2. Budapest 1956 91—97 și Revista de Folclor

У румын ряжение бывает двоякого рода: они либо наряжаются зверями, либо надевают человеческие личины. Зверинные маски представляют собой различные изображения козы («турка», «боурица», «брезойя», «капра», «бербечеле»), оленя («чербул», «чербуцул»), медведя, лошади, волка, лисицы, аиста, журавля, верблюда, петуха, павлина и др. Человеческие маски — это: «бложул» (старик с мешком золы на спине), немой, черт, дед и баба, невеста, пастух, поп, монах, доктор, гайдук, цыган, турок, еврей, грек, немец, в более поздние времена — офицер или моряк, барин или барыня, Ирод и три волхва.

Когда наряжаются зверем, то надевают обычно тщательно сделанные и иногда красиво украшенные головы зверя, а иногда цельные костюмы (например, когда рядятся медведем). Человеческие маски — это большей частью уродливые или смешные личины, требующие соответствующей одежды.

Маски делаются из дерева, овчины, бересты, из полотна, сукна, в более позднее время — из картона или бумаги, а если их покупают в городе, — то из папье-маше.

Рядятся обычно парни, которые для святочных игр и плясок кэлушаров собираются в ватаги. Рядятся также подростки, а в некоторых случаях и в некоторых местностях — и взрослые мужчины; реже и, как кажется, только в позднейшее время — девушки и совсем редко рядятся женщины.

Кроме масок как таковых, у румын практикуется также раскрашивание лиц углем или сажой и одевание в зеленые ветви или солому.

В нынешние времена люди в Румынии рядятся в селах и городах для смеха и веселья. Но пережитки старых поверий еще как будто живы в игрищах ряженных. Не будучи отчетливо выраженными, они остались как отзвук в комплексе народных поверий, в которых ныне старое борется с новым.

Хотя маски являются одной из важных статей румынского фольклора, они до сих пор были недостаточно исследованы. В настоящей работе мы не делаем попытки дать общее представление о масках и ряжении, а хотим описать только один вид масок, — сделанных из дерева, как они бытуют ныне в селе Топешть, обл. Бырсешть, район Вранча, Южная Молдова, где еще живет умелец, делающий такие маски.

Деревянные маски Вранчи привлекли особенное внимание, когда в 1927 году Семинар по социологии, этике и политике бухарестского философско-филологического факультета провел под руководством профессора Д. Густы исследование в селе Нерезу. Тогда было установлено, что в крае Вранча маски используются в играх при надгробных бдениях и в святочных народных театральных представлениях. Тогда были найдены маски № 1 и № 2. В 1957 году исследователь Ион Гельча, работавший в бухарестском Государственном музее, нашел в Нерезе еще маски № 3 и № 4. Как и в Нерезе, в Бырсешть маски появляются в игрищах при надгробном бдении и в гайдуцкой народной драме «Жианус», которую ставят на Новый год. Делавший их мастер Лазэр Жыйу-мельник, ныне в возрасте 63 лет (см. фото № 14). Найденная нами у него маска № 12, была сделана по более древнему образцу его сыном, тоже мельником Василием Жыйу.

Кроме деревянных масок в селе делаются маски из овчины и бересты. Позднее маски начали заменяться женскими шелковыми чулками или противогАЗами, оставшимися со времени войны.

Обычай надгробного бдения еще хорошо сохранился в Бырсешть-Топешть. Бдение совершается для того, чтобы не оставлять покойника одного, ибо если какое-нибудь живое существо — кошка, собака, курица и т. п. тронет его, то он превратится в вурдалака. Вера в вурдалака еще жива. Во время бдения не читают

молить, а веселятся, устраивают игры с ряжеными, показывают фокусы, **выдумывают** всякие забавы, играют на **флуэре**, рассказывают сказки, пьют и едят и беседуют о повседневных делах. Особенно интересна игра ряженных, называемая «Киперул», в которую играют во дворе вокруг костра. Тенденция игры заключается в том, что все участники по очереди должны быть брошены в костер, откуда они вылезают вымазанные золой и покрытые искрами. Деревянная маска, употребляемая при бдении, — это «Дед» № 7 и 9. Свидетельства людей не приписывают этим играм магических свойств: защиты от злых духов, завоевания благожелательности умершего, защиты от сглаза, очищения от грехов, обеспечения плодородия и т. п. Все, кого спрашивали, говорили, что игры предназначены к тому, чтобы «доставить последнее удовольствие умершему», «чтобы провести в последний раз с ним время».

Эти утверждения крестьян из Бырсесть-Топешть перекликаются с высказываниями М. П. Нильсена по поводу смысла блестящих греческих и этрусских похоронных игр, которые устраивались для того, чтобы покойник в последний раз перед тем, как его положат в землю, участвовал вместе со всеми в земных радостях и удовольствиях. (М. П. Нильсон *Der Ursprung der Tragödie...* *Opuscula Selecta* 1 Lund, 1951, 106).

В гайдуцкой народной драме «Жиану» переодетый «дед» в деревянной, овчинной или берестяной маске представляет собой Старый год, воюющий против Нового года. Эта игра в селе Бырсесть-Топешть бытует сравнительно недавно. Она была занесена сюда после первой мировой войны из села Валя Сяка — Сэскут, область Бакэу. Впрочем, и текст и мелодия этой гайдуцкой народной драмы свидетельствуют о ее сравнительно более позднем и книжном происхождении. Таким образом, мы здесь имеем дело с вращением старинной игры ряженных в привнесенное извне произведение — народную театральную пьесу книжного происхождения.

WOOD MASKS OF THE BIRSEȘTI-TOPEȘTI VILLAGE

The custom of mask wearing and mummery, still widely represented in Roumanian contemporary folklore, is chiefly practised during the mid-winter feasts, at Christmas and New-Year, as well as at Whitsuntide; they are likewise manifest in the Morris dance and in the custom of the Devils and the Adorned Ox. The masks are also worn at wedding dinners, when the guests get merry, and in the ritual dances of the following monday morning; finally at funerals, for the wake dances.

The folk masks employed by the Roumanian people represent human as well as animal faces. The animals represented are: *Turca* (a kind of Schnapbuck), *Bourița* (the cow), *Cerb* (the stag), *Brezaia* (the motley goat), *Capra* (the goat), *Cerbuș* (the fawn), *Urs* (the bear), *Cal* (the horse), *Lup* (the wolf), *Vulpe* (the fox), *Barza* (the stork), *Cocor* (the crane), *Camila* (the camel), *Berbece* (the old Tup), *Cocoș* (the cock), *Paun* (the peacock). The masks with human faces represent: *Bloj* (an old man, carrying a wallet with ashes), *Mut* (the Dumb-fool), *Drac* (the devil), *Moș* (the old man), *Baba* (the old woman), *Mireasa* (the bride), *Cioban* (the shepherd), *Popa* (the pope), *Călugăr* (the monk), *Doctor* (the physician), *Haiduc* (the outlaw), *Țigan* (the gypsy), *Turc* (the Turk), *Evreu* (the Jew), *Grec* (the Greek), *Neamț* (the German); of a more recent creation are *Ofițer* (the officer) of *Marinar* (the sailor), *Boier* (the squire) and *Cucoana* (the lady). The masks of *Irod* (Herod) and of *the three magi* are quite recent.

The animal masks usually consist of the entire head, carefully carved and often artistically adorned. For some animals, as for instance the bear, a full disguise is employed. The

human faces represented by the masks are usually hideous or grotesque, and generally imply adequate costumes.

The masks are made of wood, leather, tree-bark, linen, cloth; lately pasteboard or paper has been used in their execution and those purchased in cities are made of papier maché.

It is the young-men who, banded in brotherhoods, customarily disguise themselves to perform the mummers' Christmas, New-Year and Morris dances. Sometimes the dances are performed also by young lads and, in some places, on certain occasions, by grown-up men. Of late, but still rarely, young girls act as mummers, whilst married women only in quite exceptional cases.

Apart from the use of masks proper, the Roumanians employ a special make up, smearing their faces with charcoal or with soot and wrap their bodies in green foliage or straw.

At present, in Roumanian villages and cities people disguise themselves only for fun and entertainment. The traces of old beliefs and rituals, however, are not entirely absent from this mummary. Though not explicitly asserted, this traditional significance still lingers in the complex of popular beliefs, in which old and new concepts are opposed.

Although the mummers hold an important place in Roumanian folklore, they have not been sufficiently studied to this day. The present survey does not attempt to give an exhaustive picture of them, but merely devotes its attention to a single kind of mask, namely to the wood masks at present met with in the village of Topesti-Birsesti of the Vrancea district, Southern Moldavia, where a former mask carver is still living.

In 1927, the wood masks of Vrancea drew the attention of the Seminar of Sociology, Ethic and Politics, of the Bucharest Faculty of Philosophy and Literature, headed by Professor D. Gusti, Seminar which at the time carried out a field investigation in the village of Nerej. On this occasion, the members of the expedition ascertained the fact that at funerals, wake dances and in New Year folk performances, masks were still in use. Masks nr. 1 and no. 2 have been collected by Prof. Gusti's staff. In 1957, Ion Chelcea, researcher of the "Village Museum" in Bucharest likewise found in Nerej the masks no. 3 and no. 4.

In the village of Birsești — the same as in Nerej — mummers appear during the wake dances and in the heyduck folk drama "Jianu", which is performed on New Year's Day. The masks worn by the interpreters are carved by Lazar Jăiu, a 63 year old miller (see photo no.14). The mask presented by him is labelled under no. 12. It was carved from an older model by his son Vasile Jăiu, a miller too.

The masks used by the villagers are not carved only in wood, some are made of leather and tree-bark. Lately they have even been replaced by women's silk stockings or by gas-masks. brought home by the young men after the last war.

The custom of keeping vigil over the body of a dead person is still widely applied in Birsești-Topești. The members of the family or some friend watch over the dead person "to keep him company", and to prevent any living being — cat, dog, fowl etc. — from passing over, under or beside the corpse, which would turn the deceased into a vampire. The belief in vampires is still rampant. During the wake, no prayers are said; people are assembled to amuse themselves and to entertain the dead person for the last time. Mummers perform a show, jugglers execute their tricks, society games are played, musicians show their talent playing the shepherd's pipe, fairy tales are told, the company eats and drinks, dances and discusses the current private and community affairs.

One of the most interesting dances at the wake is called "Chiper" (Pepper), which is performed in the courtyard round a bonfire. The dancers aim, by different tricks, to throw each other into the fire, out of which they emerge full of ashes and sparks. The wood mask worn at vigils represents the "Uncheș" (the Ancestor), see no. 7 and no. 9. None of the infor-

ments attributed any magical significance to these wake games or dances, which they in no way considered as aiming at exorcising evil spirits, as gaining the favour of the dead, the protection against evil, the remission of sins and the assurance of fertility. All of the villagers we asked replied that the wake games were performed "to entertain the deceased for the last time" or "to enjoy a last night with their dead friend".

The statements of the villagers of Birsești-Topești are in perfect agreement with Mr. M. P. Nilsson's affirmation regarding the underlying meaning of the brilliant funeral dances of the Greeks and the Etruscans, performed before the burial of the corpse, with the purpose of offering the dead person the opportunity of partaking, for the last time, in the pleasures and delights of the earthly life in the company of his friends. (M. P. Nilsson: *Der Ursprung der Tragödie*. . . *Opuscula Selecta I* Lund 1951, 106).

In the heyduck folk drama „Jianu”, the „Ancestor” wearing a mask made either of wood, leather or tree-bark, personifies the Old Year fighting the New Year. The folk drama has been only recently introduced in Birsești-Topești. It was brought from the village of Valea Seacă, near Săscuț, Bacău region, after the first world war. Moreover, the subject matter as well as the tunes of this heyduck folk drama lead to prove that it is a recent creation of literate origin. This is an evidence of the integration of an age-old local mask into an alien custom, by its introduction into a modern folkplay of literate origin.